

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.6>
УДК 342.7

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ ПІКЛУВАТИСЯ ПРО СВОЇХ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ ТА МЕХАНІЗМУ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Малишко С.І.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

malushko_s@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9638-3023>

Малишко С. І. Методологія дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації.

В статті, на основі існуючих в сучасній юридичній науці підходів до трактування категорії методологія, визначено належний теоретичний інструментарій наукової розвідки юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації.

Встановлено, що незважаючи на достатньо тривалі доктринальні пошуки сутності методології дослідження, з приводу структури останньої досі точаться наукові дискусії. Визначено, що найбільш оптимальною є наступна структура методології наукового пошуку: гносеологічні принципи пізнання, що є основоположними ідеями, на яких ґрунтується наукова розвідка; наукові теорії, котрі являють собою систему логічно взаємопов'язаних обґрунтованих тверджень про соціально-правовий феномен; методологічні підходи, які обумовлюють загальну стратегію дослідження та його конкретний ракурс; методи, що являють собою сукупність прийомів та способів пізнання будь-якого явища правової дійсності.

На основі проведеного наукового пошуку зроблено висновок, що методологію дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації складають: а) принципи всебічності, повноти, об'єктивності, історизму; б) теорії юридичних обов'язків, конституційних обов'язків людини, механізму реалізації юридичних обов'язків; 3) діалектичний, системний, комплексний, аксіологічний методологічні підходи; 4) загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, структурно-функціональний метод та спеціально-наукові методи дослідження, а саме: техніко-догматичний, порівняльний, компаративістський, правового моделювання. Наголошується, що ключову роль при здійсненні дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації відіграють методи наукового пошуку.

Ключові слова: методологія дослідження, теоретичний інструментарій наукового пошуку, гносеологічні принципи, наукові теорії, методологічні підходи, загальнонаукові методи пізнання, спеціально-наукові методи наукового пошуку

Malushko S. I. Methodology of research of legal obligation of adult children to take care of their disabled parents and the mechanism of its implementation.

This article, based on the existing approaches to the interpretation of the category of methodology in modern legal science, identifies the appropriate theoretical tools for scientific research of the legal obligation of adult children to care for their disabled parents and the mechanism of its implementation.

It is established that despite the rather long doctrinal search for the essence of the research methodology on the structure of the methodology, scientific discussions are still taking place. It is determined that the most optimal is the following structure of the methodology of scientific research: epistemological principles of knowledge, which are the fundamental ideas on which scientific research is based; scientific theories, which are a system of logically interconnected reasonable statements about the socio-legal phenomenon; method-

ological approaches that determine the overall strategy of the study and its specific perspective; methods, which are a set of techniques and methods of cognition of any phenomenon of legal reality.

Based on the scientific research, it was concluded that the methodology for studying the legal obligation of adult children to care for their disabled parents and the mechanism of its implementation are: a) the principles of comprehensiveness, completeness, objectivity, historicism; b) the theory of legal obligations, constitutional human responsibilities, the mechanism of realization of legal obligations; 3) dialectical, systemic, complex, axiological methodological approaches; 4) general scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, structural-functional method and special-scientific research methods, namely: technical-dogmatic, comparative, comparative, legal modeling. It is emphasized that the key role in the study of the legal obligation of adult children to care for their disabled parents and the mechanism of its implementation is played by methods of scientific research.

Key words: research methodology, theoretical tools of scientific research, epistemological principles, scientific theories, methodological approaches, general scientific methods of cognition, special scientific methods of scientific research

Постановка проблеми. Підготовка будь-якої наукової праці, перед усім, вимагає осмислення необхідних теоретичних засобів майбутньої доктринальної розвідки, сукупність яких в юридичній науці називають методологією дослідження. Значення теоретичного інструментарію наукового пошуку важко переоцінити, адже лише з його допомогою можливо збагнути юридичну природу, багатоманітність та суперечливість досліджуваного явища правової дійсності. Практичний зріз методології, як слушно стверджує О.І. Левченков, надає можливість підтвердити або спростувати теоретико-методологічні висновки наукового пізнання шляхом детермінації соціальної реальності у правову сферу, надання їй юридичної форми вираження та існування [1, с. 99]. А отже, питання методології дослідження обраного предмету наукового пізнання відіграє неабияке значення та потребує першочергового з'ясування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальнотеоретичній юридичній науці методологія наукового пошуку в сфері права перебувала у фокусі дослідження таких правників: С.С. Алексєєва, С.Д. Гусарєва, М.С. Кельмана, Д.А. Керімова, Ю.М. Оборотова, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомирова, М.В. Цвіка та ін. Питання, пов'язані з належним виконанням обов'язку повнолітніх дітей турбуватися про своїх непрацездатних батьків та сплатою аліментів останнім, досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л.В. Афанасьєва, Г.В. Богданова, О.В. Білоскурська, Ю.С. Завгородня, О.П. Карманюк, Є.Ю. Костюченко, А.М. Колодій, В.А. Кройтор, Л.І. Летнянчин, О.І. Лук'ячук, М.А. Маніна, А.Ю. Олійник, К.С. Пірсон, Ю.А. Рустамова, О.В. Розгон, Л.В. Сапейко, І.Р. Юрчак та ін.

Однак в правничій науці методологія дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації допоки залишається не з'ясованою.

Метою статті є висвітлення існуючих в доктрині права наукових підходів до інтерпретації категорії методологія та визначення на цій основі належного теоретичного інструментарію дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що незважаючи на достатньо тривалі доктринальні пошуки сутності методології дослідження з приводу структури останньої досі точаться наукові дискусії.

Термін «методологія» в словнику української мови тлумачиться у двох значеннях, а саме: 1) вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [2]. Проте переконані, що розгляд методології наукового пошуку виключно в контексті сукупності прийомів як складових методів дослідження є занадто звуженим та неприйнятним.

Наша позиція підтверджується й умовиводами Г.О. Бірта та Ю.Г. Бургу, які наголошують, що методологія не є проста сума окремих методів, їх механічна єдність. Методологія, зауважують вчені, це складна, динамічна, цілісна, субординована система способів, прийомів, принципів різних рівнів, сфери дії, спрямованості, евристичних можливостей, змістів, структур [3, с. 25].

З погляду П.М. Рабіновича, під методологією слід розуміти систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ

[4, с. 618]. Аналіз вказаної позиції вченого дозволяє виокремити два елементи методології, а саме: підходи та методи.

Д.А. Керімов визначає методологію як інтегральне явище, що поєднує теоретико-світоглядні концепції, принципи, засоби і методи пізнання, вироблені всіма суспільними науками, зокрема й комплексом юридичних наук, застосовуючись у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення [5, с. 46–47]. З вказаного слідує, що елементами методології є гносеологічні принципи, світоглядні концепції та наукові методи.

На наше переконання найбільш прийнятною є позиція А.М. Кучука, який стверджує, що методологія теорії держави і права – це система принципів, підходів та методів пізнання державно-правових явищ, зокрема, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави та права, а також учення про цю систему [6, с. 21–22].

Проте переконані, що заслуговує на увагу й висновок К.Д. Петряєва, котрим стверджується, що під методологією слід розуміти систему сутнісних аспектів світогляду і теорії (низки теорій), що визначають дослідницькі принципи науки [7, с. 8]. А отже, невід'ємним елементом методології дослідження є наукові теорії, що як стверджує С.А. Фаренік, є системою достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, що має струнку логічну структуру та дає цілісне уявлення про об'єкт [8, с. 34].

Фундаментальним елементом методології дослідження небезпідставно вважаємо гносеологічні принципи, що є основоположними ідеями, на яких ґрунтується наукова розвідка. Принципи, закладені у методах і методологічних підходах, зазначає О.Ф. Скакун, покликані забезпечити концептуальність наукового дослідження своєю неспростовністю. Це загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету і основа здійснення пізнання саме за такими, а не іншими законами, тобто за законами зв'язку, єдності, поєднання, системності відповідних способів пізнання між собою [9, с. 25].

Як стверджує В.О. Боняк, система принципів, яка може бути покладена в основу дослідження тих чи інших державно-правових явищ, доволі широка. До неї відносяться принципи об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, системності, свободи наукових досліджень, правового поліцентризму та інші [10, с. 50]. Методологічний принцип об'єктивності, наголошує С.О. Довбня, втілюється при врахуванні факторів, які породжують те чи інше явище, умов, за яких воно розвивається, адекватності дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість одержати істинні знання про об'єкт, передбачають виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в підборі та оцінці фактів [11].

Уважаємо, що об'єктивність зумовлює дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків зважаючи на його багатогранність, існуючі суперечливі погляди на правову природу цього явища правової дійсності, незалежно від суб'єктивного сприйняття цього феномену.

Іншими невід'ємними принципами науково пізнання є всебічність і повнота, що, як наголошують дослідники, передбачають дослідження різних аспектів державно-правових явищ, їх взаємозв'язків і взаємодії між собою, так і з іншими, близькими до них соціальними явищами [12, с. 21].

Дотримання згаданих принципів вимагає з'ясування характерних рис юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків не тільки в аспекті його різновиду як конституційного обов'язку, але й з урахуванням природи дотичних до нього явищ. З цієї метою в ході дослідження слід послуговуватися існуючими науковими надбаннями суміжних юридичних наук, серед яких теорія держави і права, цивільне право тощо.

Неабияке значення має і гносеологічний принцип історизму. Як наголошує М.К. Якимчук, принцип історизму при дослідженні державно-правових явищ неодмінно вимагає їх розгляду не тільки з погляду їхнього сьогодення, ай з позицій їх минулого та майбутнього [13, с. 12]. В рамках дослідження обраного предмету наукового пошуку принцип історизму дозволяє пізнати генезу правового регулювання обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про непрацездатних батьків, а також з'ясувати стан наукових досліджень згаданого явища правової дійсності.

Як наголошувалося попередньо, важливим елементом методології дослідження правового явища є існуючі наукові теорії. Наукова теорія, стверджує О.Н. Дьячкова, являє собою систему логічно взаємопов'язаних тверджень, містить довідний механізм побудови знання, втілює конкретну програму дослідження, що й забезпечує цілісність теорії як єдиної системи знань [14, с. 12]. Обраний предмет наукового пошуку дозволяє стверджувати, що в основі його дослідження, перш за все, лежать положення теорії юридичних обов'язків, яку найбільш комплексно було обґрунтовано у наукових працях І.М. Юрчак [15, с. 12] та О.П. Черновол [16, с. 12].

Важливою в аспекті нашого дослідження є і теорія конституційних обов'язків людини, яку обґрунтовано в роботах таких вчених як: а) Л. Летнянчина «Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики» (2002); б) О. Білоскурської «Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» (2008); в) Є. Джумурата «Забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування в Україні» (2011). Неабияке значення для проведення наукової розвідки має і теорія механізму реалізації юридичних обов'язків, розробниками положень якої є О.П. Чорновол, О.П. Карманюк, Р.Р. Каримова, О.О. Провальський, О.О. Шинкарьов, О.І. Лук'янчук.

Невід'ємним елементом методології дослідження є методологічний підхід, що як влучно про нього відзначає І.А. Сердюк: 1) з погляду свого змісту – це системне утворення, що являє собою єдність філософського (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, причому змістовне наповнення такої єдності буде різнитися залежно від конкретного методологічного підходу; 2) з погляду функціонального призначення методологічний підхід: а) постулює загальну стратегію дослідження; б) намічає (визначає, обумовлює) його конкретний ракурс; в) постулює відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження [17, с. 61].

На думку О.Ф. Скакун, у юридичних дослідженнях використовуються загальні (методологічні) підходи: філософсько-матеріалістичний, метафізичний, синергетичний, системний, аксіологічний, феноменологічний, герменевтичний та ін., загальнонаукові – функціонально-інструментальний, історико-генетичний, порівняльно-типологічний, діяльнісний (праксеологічний), інформаційний, культурологічний та ін. [9, с. 61].

Зважаючи на обраний предмет дослідження необхідним є застосування комплексного підходу, що як зауважує Д.А. Керімов, не зводиться до елементарного поєднання теорій всіх галузей знань у сумарне ціле, так само як поєднання методів різних наук у історичний конгломерат є непростим, а являє собою органічне поєднання наук у системну єдність при вивченні загального для них об'єкта. Це той рух наукового пізнання, коли відповідний об'єкт буде вивчатися не частинами, а цілісно, усебічно, системно, у єдності [18, с. 232].

Вищезгаданий підхід дає змогу розглянути обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про непрацевдатних батьків та механізм його реалізації як багатогранні правові і соціальні явища, з'ясувати їх властивості як цілого, так і окремих складових, визначити роль і місце вказаного юридичного обов'язку серед інших конституційних, його зв'язок з правами дітей.

Враховуючи той факт, що механізм реалізації юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків є системним утворенням, що складається з менших за обсягом елементів, які перебувають у взаємозв'язку, обов'язковим є застосування системного підходу.

Як стверджує О.В. Кустовська, методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [19, с. 5].

Важливе значення при з'ясуванні правової природи юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків має й діалектичний методологічний підхід. Вказаний підхід, як зауважують В.М. Шейко та Н.М. Кушнарченко, дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, дотриматись об'єктивності при оцінюванні дійсності [20, с. 58].

В контексті нашої наукової розвідки діалектичний підхід дозволить з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків з дотичними до нього явищами правової дійсності, а також можливі форми його виконання.

Неабияку роль при здійсненні наукового пошуку відіграє і аксіологічний (ціннісний) підхід, що базується на понятті цінності і дає можливість з'ясувати якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу. До цінностей суспільства належать лише ті позитивно значимі явища та їх властивості, що пов'язані з соціальним прогресом [21, с. 28]. Ціннісний (аксіологічний) підхід в юриспруденції, як наголошує А.О. Фальковський, це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності з певними цінностями, що можуть забезпечуватись правом та

бути його основою [22]. Уважаємо, що застосування аксіологічного підходу при здійсненні наукового пошуку дозволить з'ясувати роль юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків для забезпечення таких загальнолюдських цінностей як якість життя і здоров'я батьків, їх прав та свобод.

Ключову роль при здійсненні дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації відіграють методи наукового пошуку.

У загальнонауковому, філософському значенні термін «метод» означає шлях пізнання і витлумачення будь-якого явища дійсності. Загальнонаукові методи пізнання базуються на знанні універсальних законів природи, суспільства і мислення. Це методи пізнання предмета в розвитку, в зв'язку і взаємозалежності явищ як єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення, причини і наслідку, необхідності й випадковості, сутності та явища, одного, особливого й загального тощо. У спеціально-науковому значенні слово метод означає шлях пізнання і витлумачення явищ, який використовується в певній конкретній науці [23]. Так, наприклад, метод аналізу дозволяє з'ясувати суттєві ознаки досліджуваних правових категорій, а також здійснити їх поділ на складові частини та види. В той час, як метод синтезу дозволяє розкрити зміст понять, що складають предмет наукової розвідки, сформулювати авторські проміжні та загальні висновки по темі.

Дедуктивний метод пізнання дозволяє зробити умовиводи про сутність юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків, зважаючи на існуючі доктринальні підходи до розуміння юридичного обов'язку як правового феномену, а також конституційного обов'язку. В свою чергу індуктивний метод дозволяє сформувати уявлення про досліджуване явище правової дійсності на основі судження про окремі його елементи.

Структурно-функціональний метод дозволяє пізнати внутрішню будову механізму реалізації юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків як складного правового вища та з'ясувати зв'язки між окремими її елементами, їх функції.

До окремої групи слід віднести спеціально-наукові методи пізнання. Можливості техніко-догматичного методу дають змогу сформулювати дефініції понять, що складають предмет наукової розвідки, а також виокремити їх суттєві ознаки. Порівняльний метод, що полягає у зіставленні різних однорідних юридичних понять, процесів і явищ для з'ясування їх спільних та відмінних рис, дає змогу визначити співвідношення поняття із суміжними категоріями, що утворюють понятійний ряд. Компаративістський метод дозволяє з'ясувати спільні риси та відмінності при реалізації юридичного обов'язку дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків в Україні та окремих державах Європи. Використання методу правового моделювання дає змогу підготувати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного національного законодавства з питань реалізації юридичного обов'язку дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене доходимо висновку про те, що методологію дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про непрацездатних батьків та механізму його реалізації складають: а) гносеологічні принципи пізнання (об'єктивність, всебічність, повнота, історизм); б) наукові теорії, зокрема, юридичних обов'язків, конституційних обов'язків людини, механізму реалізації юридичних обов'язків; в) комплексний, діалектичний, системний та аксіологічний методологічні підходи; г) загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження.

Список використаних джерел:

1. Левченков О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 527 с.
2. Методологія. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/metodologhija>.
3. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
4. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія : у 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т.3. 792 с.
5. Керимов Д. А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права) : монографія. 2-е изд. Москва : Аванта+, 2001. 560 с.

6. Кучук А. М. Методологія теорії держави і права. Теорія держави і права : підручник / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 486 с.
7. Петряев К. Д. Вопросы методологии исторической науки. Киев: Вища школа, 1971. 163 с.
8. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 338 с.
9. Скакун О. Ф. Методы, общие (методологические) подходы и принципы в юридических исследованиях. Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матеріали XXIII Міжнар. істор.-прав. конф. (м. Алушта, 24-26 вересня 2010 р.). Київ; Сімферополь, 2011. С. 19-27.
10. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 372 с.
11. Довбня С. О. Методологічні засади дослідження проблеми вітчизняного досвіду програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Наукові записки Ніжинського державного ун-ту ім. М. Гоголя. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2569/1/S_Dovbnya_%20NNSPSP_4_PED_PI.pdf
12. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. 2-ге вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
13. Якимчук М. К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 440 с.
14. Дьячкова О.Н. Наукова теорія. Загальні проблеми філософії науки. Словник для аспірантів та здобувачів. URL: http://psychologis.com.ua/nauchnaya_teoriya-1.htm.
15. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів. 2017. 20 с.
16. Черновол О. П. Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі правового забезпечення та реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 20 с.
17. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4 (97). С. 52-58.
18. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. Москва: Мысль, 1986. 332 с.
19. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
20. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 5-те вид., стер. Київ : Знання, 2006. 307 с.
21. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібник. Київ, 2003. 116 с.
22. Фальковський А. О. До визначення поняття аксіологічного дослідницького підходу в методології юриспруденції. Актуальні проблеми держави і права. 2008. URL: <http://www.apdp.in.ua/v40/11.pdf>
23. Кочерган М. П. Поняття про методи наукового дослідження. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=15201>